

UNELTE ȘI UTILAJE AGRICOLE FOLOSITE DE GERMANII DIN BANAT

HANS GEHL

Studiul uneltelor tradiționale, utilizate de o populație în diferitele îndeletniciri legate de prelucrarea pământului implică nu numai tehnicile de lucru aplicate ci și sortimentul plantelor cultivate, felul alimentației și aspecte ale industriei agrare. Cultivarea grâului primitiv este atestată pe teritoriul țării noastre încă din neoliticul timpuriu. În epoca fierului se seamănă la Dunăre și mei. Pentru perioada lui Burebista este atestat la Grădiște, pe lângă grâu și mei, secară și orz, iar dintre plantele textile cînepă și, în mai mică măsură, in. În veacul al 14-lea se cultivă și ovăz, diferite leguminoase și zarzavaturi. În Transilvania, în sec. al 17-lea se introduce cultivarea porumbului, iar în sec. al 18-lea cartofii. În Banat s-a introdus cultura orezului și s-au plantat duzi, pentru creșterea viermilor de mătase¹.

Institutul Central de Paleoistorie și Arheologie din Berlin a cercetat în 1972 unelte din corn de cerb : brăzdare, găuritori, plantatoare și greble mici, prin metoda analizei C-14. Probele cercetate, făcînd parte din cultura Schela-Cladovei, de lângă Orșova, datează din mileniile 7 și 6 î.e.n. și au dus la concluzia că originea soiului de grâu primitiv, *Triticum monococcum*, trebuie căutată în Balcani². *Plantatoare din lemn*, de diferite mărimi se mai folosesc și în grădinăritul modern (v. fig. 1) pentru repicarea plantelor de trifandale și de tutun din răsadnițe în cîmpul liber.

Bănățeanul mănîncă piine din făină de grâu. De aproape două secole cultura grâului ocupă în jur de 45 la sută din terenul arabil bănățean³. Grîul de toamnă deschide asolamentul de trei ani, fiind urmat de porumb, cu o suprafață cultivată în jur de 30 la sută. Porumbul, cel de-al doilea produs agricol în ordinea importanței, a dus în multe comune bănățene la o susținută îngrășare de vite pentru consum propriu și export. În proporții mult mai reduse s-au cultivat în șes secară, orz și ovăz. Doar în zonele montane secara înlocuiește grîul, iar orzul a servit pînă în veacul al 19-lea ca materie primă pentru numeroasele fabrici de bere. Cu funii din paie de secară s-au legat snopii de cereale, cocenii de porumb și legăturile de viță uscată. Tot din paie s-au confecționat acoperișurile caselor vechi, s-au împletit coșulețe și pălării.

Abordăm prezentarea uneltelor și utilajelor agricole, folosite — mai ales în trecut — de populația germană din Banat, pe baza documentării

¹ I. Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 207—208.

² V. Boroneanț, M. Circiumaru, *Dovezi noi asupra începuturilor cultivării plantelor în sud-vestul României* (Comunicare la al II-lea Simpozion național de istorie agrară a României, Timișoara 31.I.—2.II.1974).

³ A. Dammang, *Die deutsche Landwirtschaft im Banat und in der Batschka*, München, 1931, p. 74.

pe teren și a bibliografiei existente la această temă. Numeroasele interferențe cu obiceiurile agrare, muncile și uneltele agricole ale românilor vor fi arătate în măsura în care nu depășesc cadrul acestei lucrări.

Se știe că Banatul a fost colonizat în sec. al 18-lea de noua stăpânire austriacă și cu italieni, spanioli, bulgari, români din Oltenia, dar mai ales cu agricultori, meseriași și mineri recrutați din provinciile germane de vest și sud-vest. Curtea Vieneză a urmărit prin creșterea populației sporirea veniturilor din regiunea colonizată, iar noii supuși s-au lăsat recrutați pentru emigrarea în Banat din cauza exploatării feudale și mizeriei sociale suferite în băstinașul Imperiu Romano-German. Colonizarea cunoaște două etape de vîrf: aproximativ 29 000 de persoane venite în perioada 1718—1740 și 10 300 între anii 1763—1772, continuînd, cu intermitențe, pînă la începutul veacului al 19-lea⁴.

După anii grei de acomodare țărani germani și-au unit experiența mai înaintată în economia agrară cu metodele de lucru, adaptate condițiilor locale, ale băstinașilor, realizînd o agricultură intensivă.

Principala unealtă tradițională de arat a fost *plugul*. În Banat, ca și în celelalte regiuni ale țării, s-au menținut pluguri de lemn pînă la începutul secolului nostru. Muzeul etnografic din Jimbolia a expus pînă în preajma celui de-al doilea război mondial două *pluguri din lemn*, aduse de germanii bănățeni din țara lor de baștină⁵. Plugurile din lemn aveau numai brăzdarul lat, triunghiular și cuțitul din fier forjat. Au fost denumite și pluguri de lemn cu pană (*Holzswickelpflug*), deoarece brăzdarul s-a fixat orizontal, printr-o pană, de trupița plugului. Desigur că penele de lemn nu erau prea fixe. De multe ori s-au pierdut și trebuiau înlocuite cu pene de rezervă. Deși brăzdarul acestui plug a avut tăiș călit, randamentul lui a fost scăzut și nu a permis aratul întregului ogor, din care o treime a rămas înțelenită.

Începînd din 1850 fierarul Schulz din Comloșul Mic a confecționat primele pluguri din fier la care numai grindeiul și mînerul au rămas din lemn. Brăzdarul, coborît spre față și întrînd mai mult în pămînt, era sudat prin încălzire la forjă de trupiță, iar cormana era fixată cu șuruburi — desigur mult mai rezistente decît penele din lemn. E drept că aceste cormane nu întorc încă brazdele, ci numai le împing lateral. Ne-fiind șlefuite, pămîntul umed s-a lipit ușor de ele și trebuia îndepărtat frecvent cu ajutorul unui *curățitor cu mîner și cuțit* îngust sau mai lat (fig. 2). Totuși, aceste pluguri erau solicitate de țărani din împrejurimile Comloșului. În anii optzeci ai veacului al 19-lea au apărut pe lîngă plugurile monobrazdare, forjate de fierarii comunelor, pluguri mai rezistente, din fontă, de tipul „Vidacs”, pluguri cu două și trei brazdare de tipul „Schlick” și „Sack”. De brazdarele și cormanele, confecționate din oțel șlefuit, n-a mai aderat pămîntul, încît curățitorul a dispărut. Plugurile „Sack” erau executate pentru arături superficiale, medii și pentru desfundarea terenului. Trebuie remarcată aceeași familie de fierari din Comloșul Mic care după un model din lemn, brevetat, a turnat cu un secol în

⁴ Aceste probleme sînt larg dezbătute în : A. Tintă, *Colonizările habsburgice în Banat 1716—1740*, Timișoara, 1972, p. 31—34, 253 ; J. Wolf, *Wie kamen im 18. Jahrhundert deutsche Kolonisten im Banat ?*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, București, vol. 16, nr. 2/1973, p. 5—20 ; K. Barba, *Warum wurden in den Komitaten Arad und Zarand deutsche Kolonisten angesiedelt*, în *Volk und Kultur*, București, 1979, nr. 8, p. 58—62.

⁵ P. Pink, *Die Heidegemeinde Ostern*. Druck der Schwäbischen Verlags-Aktiengesellschaft, Timișoara, 1935, p. 17.

urmă la Reșița pentru consăteni și comunele învecinate pluguri mono-brăzdare, apoi cu două și trei brăzdare, denumite popular *Ochsekepp* (capete de bou). Plugul cu două brăzdare a fost premiat în 1901 la expoziția jubiliară din Timișoara ⁶.

În ultimele decenii ale secolului trecut au apărut plugurile prășitoare și mușuroitoare. Fiind tractate de patru pînă la șase cai, plugurile cu două și trei brăzdare au dublat randamentul față de plugul monobrăzdar. Plugurile „Stock“ cu motor și șase brăzdare, întilnite sporadic după primul război mondial, n-au fost rentabile pentru gospodăriile țărănești mici. Doar cîțiva țărani înstăriți au ajuns să-și cumpere, începînd din anii douăzeci, pluguri tractate mecanic și tractoare.

Pregătirea ogorului pentru semănat s-a făcut cu *grapă* și *tăvălug*. Grapele vechi au fost cele dreptunghiulare, cu colți de lemn și grapele din mărăcini (mai ales din crengi de porumbe), fixați într-un lemn. Asemenea grape au fost răspîndite în toate regiunile țării ⁷.

Țăranii au știut că trebuie să semene grîul de toamnă prin octombrie, iar boabele să ajungă în pămînt uscat, nu prea adînc. Ovăzul, dimpotrivă, să fie semănat prin februarie-martie, în solul umed. Inițial *semănatul cerealelor* s-a efectuat manual. Reguli și interdicții pentru începutul acestei etape noi în anul agricol nu prea s-au păstrat la populația germană din Banat. Numai din Sintana ni s-a transmis o interdicție aproape uitată: în prima zi de semănat gospodina n-are voie să împrumute nimic de la vecini sau rude. Nu se mai cunoaște sensul acestui obicei. Avem însă o paralelă la țăranii români: Cine împrumută ceva înaintea semănatului, nu va avea o recoltă bogată ⁸. Deschizînd primul sac cu sămînță, semănătorul din Secusigiu trebuia să găsească în el un măr — evident un simbol al fertilității.

În veacul al 19-lea țăranul ținea sămînța într-un șorț din pînză albastră — uneori și albă. Șorțul alb s-a folosit la semănatul suprafețelor mici, de exemplu la ogoare de trifoi. Se știe că în multe zone agrare din Austria s-a utilizat pînza albă de semănat. Pînza albă făcea parte din zestrea miresei sau trebuia țesută de tînăra gospodină. Valoarea simbolică a acestei pînze se vede din obiceiul de a o folosi, în ocazii festive, drept pînză de masă ⁹. În unele zone agrare s-au utilizat *coșulețe de semănat* împletite din nuiiele sau paie de secară. Ni s-a transmis existența unor coșulețe cu mînere pentru semănatul porumbului în cîteva comune bărănești ca Sinmartin, Fintinele, Sînpetru German și Lenaheim. Dar, de regulă, țăranul purta sacul de semănat legat de umărul stîng, încît putea să scoată sămînța cu mîna dreaptă. O formă specifică de semănat am înregistrat-o la Tomnatic și Aluniș. Aici grăunțele s-au aruncat pe o scîndură lată (eventual o placă de masă), purtată în spate de un om ce pășea în fața semănătorului. Astfel boabele s-au împrăștiat uniform pe cîmp. S-ar putea că acest obicei să fie o reminiscență din Lorena, ținutul de proveniență al multor coloniști germani așezați tocmai în comunele amintite, dar nu este exclusă și o influență românească.

Porumbul este semănat primăvara cînd pămîntul începe să se încălzească. Pe terenuri mici sămînța s-a îngropat în pămînt cu sapa, iar pe

⁶ *Ibidem*, p. 110 și urm.

⁷ I. Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 213.

⁸ T. Pamfile, *Agricultura la români. Studiu etnografic*, București, 1913, p. 59.

⁹ L. Schmidt, *Volkskunde von Niederösterreich*, vol. I, Horn, 1966, p. 187—188.

Fig. 1. Plantatoare din lemn.

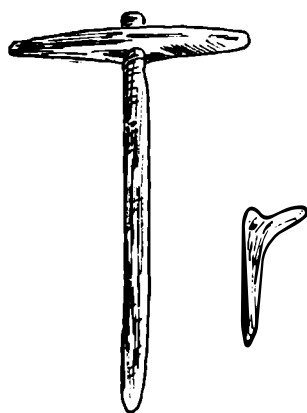
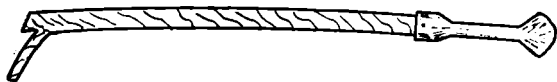

Fig. 2. Curățător de plug.

cele mari s-a aruncat în urma plugului, încît brazda următoare acoperă boabele din cea precedentă. Semănătoarele mecanice s-au răspîdit cu greu în gospodăriile țărănești, întrucît sînt grele și necesită forța de tracțiune a trei sau patru cai puternici. În lipsa numărului suficient de cai (după război și la țărani neînstăriți) pentru semănatul porumbului s-a folosit o *semănătoare manuală* (fig. 3). Țăranca sau un alt ajutor trăgea de o rudă prevăzută cu mîner. La capătul rudei e fixat un tub din tablă. Țeava se termină sus într-o pîlnie, iar jos într-un virf oblic și lătit (Tubul poate să fie fixat și între coarneaule plugului.). Plugarul aruncă din doi în doi pași cite o boabă-două de porumb în pîlnie. De acolo cade prin tub în pămîntul scormonit de virful tubului. Pentru a semăna numai în cea de-a treia brazdă, două lemne subțiri sînt fixate astfel de mijlocul rudei, încît să formeze cu ruda două unghiuri ascuțite, fiind îndepărtate de ea la distanța unei brazde. Lanțul ce leagă lemnele nivelează pămîntul după tubul de semănat și acoperă sămința. Semănătoarea manuală s-a folosit prin aprilie, după ce pămîntul a fost arat și grăpat. Boabele aruncate n-au fost îngropate adînc și au germinat repede.

Porumbul, cartofii și floarea soarelui trebuie săpate de două-trei ori și apoi mușuroite. Mușuroaiele ating o înălțime pînă la 30 de cm. Primele sape s-au confecționat de către fierarii satelor. Erau înguste și totuși destul de grele. Prin mijlocul veacului al 19-lea au apărut sape din oțel presat, confecționate în fabrici. Deși erau mai largi și mai eficiente decît cele lucrate manual, cîntăreau mai puțin. Cinci muncitori au putut să mușuroiască într-o zi un jugăr de pămînt. Primele pluguri prășitoare s-au întrebuițat în Banat pe la 1870.

Dacă țăranilor le-a rămas timp, au tăiat buruienile și scaieții crescuți în culturile de grîu cu o *lamă de plivit*, denumită *Distelstecher*. Unealta e formată dintr-o coadă din lemn, lungă pînă la 75 de cm, de virful căreia

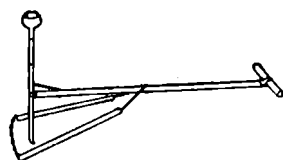

Fig. 3. Semănătoare manuală de porumb.

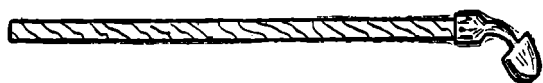

Fig. 4. Lamă de plivit.

e fixată o lamă de fier, lată de vreo 7 cm (fig. 4). Întreținerea culturilor prășitoare era mai importantă. De aceea de multe ori s-a renunțat la tăierea buruienilor și cerealele au avut un procentaj ridicat de corpuri străine. Abia vînturătoarea manuală și apoi batoza au permis curățirea mulțumitoare a cerealelor.

Secerișul manual a însemnat 3—4 săptămîni de muncă încordată. Secerătorii s-au sculat dimineața înainte de ora trei și nu s-au culcat decît după ora zece seara. Participanții la seceriș au purtat un șorț albastru, ca și la semănat, uneori chiar șorț alb. Mult timp după colonizarea germanilor în Banat la seceriș s-a folosit doar *secera* ca să nu se piardă nici unul din spicele valoroase. Lama secerii era zimțată înspre mîner, deci în direcția mișcării secerii, ca să se ascuță singură la lucru. O variantă mai mică de seceră, denumită *Laubmesser* („cuțit pentru viță de vie“) (fig. 5) s-a utilizat pentru tăiatul viței de vie și a cocenilor de porumb, strînsul snopilor și — pînă pe la 1880 — la sfîrmatul știuleților de porumb.

La introducerea ei, *coasa* s-a folosit doar la cositul finului, mult mai tîrziu și la secerișul cerealelor. Coasele s-au fabricat întotdeauna manual. Pornind de la o piesă de oțel cu dimensiunile de $10 \times 10 \times 3$ cm, cîte 20 de muncitori au confecționat lama coasei care trebuia îngustată spre vîrf și călită prin încălziri repetate la foc și răciri ulterioare într-un *jgheab* umplut cu seu lichid. Ambalate cîte 500, 800 sau chiar o mie de bucăți în niște butoaie speciale, întreprinderea de coase de la Mölln, din Austria, a trimis coasele la consumatori, printre care și cei din Banat¹⁰. În veacul al 20-lea coasele se fabrică în țară. Țăranii le cumpără pe piață, împreună cu seceri, furci, greble și mături de nuiete pentru măturat curtea. Coada coasei e prevăzută la mijloc cu un mîner orientat spre stînga, dar îi lipsește cel de-al doilea mîner, la capătul de jos al cozii. Lama coasei este fixată de o pană într-un cui special. Căderea spicelor în aceeași direcție se asigură de o nuiă, fixată în unghi drept de coada coasei și legată de lamă printr-o sfoară sau chiar printr-o greblă cu niște cuie (fig. 6).

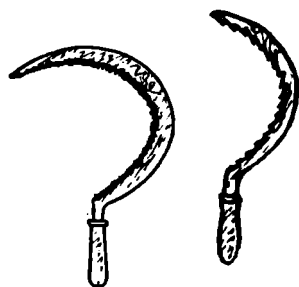

Fig. 5. Seceri.

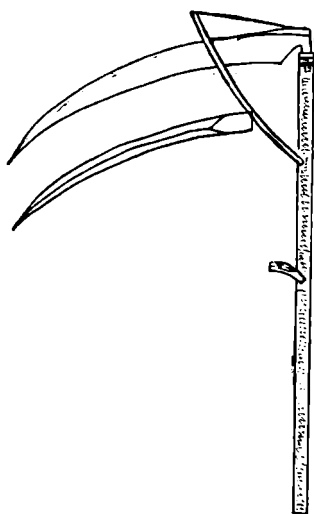

Fig. 6. Coasă.

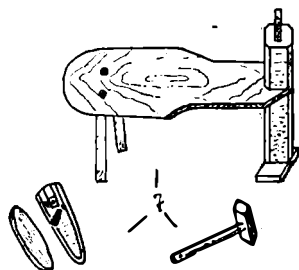

Fig. 7. Scaun cu baros și ciocan pentru bătut coasa, toc din tablă și gresie.

¹⁰ *Der Sensenhammer im Steyrer Eisenmuseum, Steyer, f.a.*

Secera și coasa trebuie acasă bine bătute, iar pe cîmp tocite cu o gresie, de cîte ori e nevoie. Gresia se păstrează într-un toc din tablă, fabricat în serie. Tocul conține puțină apă și e fixat printr-o ureche de cingătoarea cosașului. Vîrfurile de jos ale tocului sînt ascuțite încă de cînd s-a recoltat cu seceră, cînd secerătorii au lucrat aplecați și au fost nevoiți să înfigă tocul la marginea lanului, pentru a nu răsturna apa și gresia în timpul lucrului. Variantele timpurii ale tocului s-au confecționat din corn de vită găurit, apoi au fost lucrate frumos, de către strungari, în lemn și prevăzute cu o ureche de fier¹¹. Țăranul bate coasa de regulă acasă cu un ciocan cu vîrf ascuțit. Pentru comoditate stă pe un *scăunel alungit* de care e fixată nicovala (fig. 7). În cazul cînd coasa trebuie bătută în cîmp, cosașul stă jos, în spatele *barosului de bătut*, acesta fiind fixat în pămînt.

Pînă la apariția secerătoare-legătoare, care înlocuia dificila muncă manuală, în urma secerătorilor urmau copii care repartizau pe lan legăturile împletite în zorii zilei cu paie înmădiate de rouă. Legătorii adunau spicele cu seceră, legau snopii formați din cîte două mănunchiuri adunate și îi așezau în clăi. Din cercetările noastre efectuate la populația germană din Banat și în zona Satu-Mare rezultă că numărul snopilor așezați în cruci (denumite „cruci” sau „cruciță” și la românii din Banat, după forma snopilor așezați cruciș) variază între 9 (un snop dedesubt și două straturi a 4 snopi deasupra, de exemplu la Jimbolia) și 21 de snopi (un snop dedesubt, trei pînă la cinci straturi cu 3 sau 4 snopi așezate peste ei, iar ultimul snop, deasupra lor, îi apără de ploaie — fig. 8)¹². În majoritatea localităților crucile sînt formate din 14 snopi, unul dedesubt, apoi trei straturi cu 4 snopi și ultimul deasupra, evoluția lor mergînd de la 10 snopi secerăți cu coasă la 14 sau 18 snopi strînși cu mașina. La numărul impar — 13, 17 —, lipsește snopul așezat sub claie. Găsim o paralelă în tradițiile agricole ale țăranilor români, la care 13 snopi alcătuiesc o jumătate. În Ardeal jumătatea se numește „cruce” și are 17 snopi, snopul așezat deasupra se numește „popă”¹³. Denumirea *Pope* sau *Herr* („domn”) poartă snopul așezat deasupra clăii (în direcția vîntului, cu spicele îndreptate spre interior) și la populația germană, pe cînd denumirea *papkeve*, întilnită în mai multe graiuri maghiare, pare a fi un calc lingvistic din românescul „snopul popii”.

O altă asemănare cu agricultura românească constă în distincția dintre o jumătate, denumită *Kreuzhaufen* (alcătuită din 14 snopi) și o cruce, *Kreuz*, avînd 21 de snopi. La Cărpiniș, Variaș, Lenauheim și în alte localități crucea e compusă din 21 de snopi, încît trei jumătăți dau 42 de snopi, deci două cruci. Crucea trecea drept unitate de măsură, fiind socotită o chintală.

Snopii cerealelor s-au treierat uneori cu *îmblăciul* (fig. 9), dar mai ales cu cai, mînați în cerc peste mai multe straturi de snopi, așezați unii

¹¹ L. Schnidt, *op. cit.*, p. 199—200 ; T. Pamfile, *op. cit.*, p. 126.

¹² Așezarea snopilor de cereale pe clăi se prezintă în felul următor : 9 snopi la Jimbolia ; 13 snopi la Carani, Sintana, Șiria, Sînmartin (cu variații între 11 și 15) ; 14 snopi la Sîndreia, Cărpiniș, Bethausen, Bacova, Știuca, Darova, Iosifalău, Periam, Fîntinele, Frumușeni, Păuliș, Aluniș, Tisa Nouă, Șagu ; 10—14 la Sînpetru Mic, Variaș, Zăbrani ; 14—18 la Ghizela, Secusigiu, Bărateaz, Lenauheim ; 17 la Aradul Nou, Zădăreni, Horia, Vladimirescu, Livada (jud. Arad) ; 21 Nițchidorf (jud. Satu Mare).

¹³ T. Pamfile, *op. cit.*, p. 133—135.

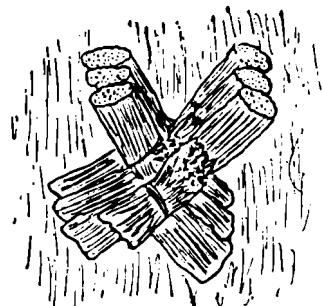

Fig. 8. „Cruce“ formată din 13 snopi de grâu.

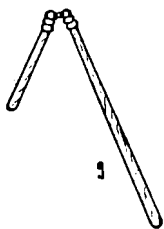
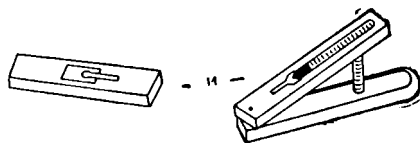

Fig. 9. Îmblăciu.

Fig. 10. Sfîrmitoare de porumb cu mîner.

Fig. 11. Sfîrmitori de tip gealău.

peste alții. În ultimul deceniu al veacului al 19-lea mașinile agricole și-au făcut apariția în agricultura bănățeană, întii *batozele cu cabestan, trase cu cai*, înlocuite de cele acționate de tractoare și, la începutul veacului al 20-lea, batozele cu motor propriu, de regulă în posesia unor societăți de treierat. A sporit numărul semănătoarelor, secerătoarelor și vînturătoarelor.

Înainte de batoze pentru treierat porumb s-a folosit pentru desprinderea boabelor de pe știuleții de porumb o *sfîrmătoare simplă de porumb* (fig. 10). De mînerul metalic, protejat cu o cîrpă, sînt fixate două șiruri de dinți cu care se desprind boabele de pe știuleții de porumb. În multe gospodării țărănești germane din Banat s-a folosit și *sfîrmătorea de tip gealău* (fig. 11). La varianta mai simplă, o limbă metalică e fixată pe o scîndură. Capătul limbii iese peste o gaură prin care se trece știuletele pentru a despica boabele. La cealaltă variantă, vîrfurile limbii metalice nu este rotund, ci în formă de furcă cu doi dinți. Știuletele se trece într-un șanț, format în interiorul scîndurii dintr-un țepuș mobil. Acesta se sprijină pe scîndura de jos, ridicînd gealăul. Astfel boabele de porumb desprinse pot cădea mai ușor în coșul în care se adună. Aceste sfîrmătoare se țin în mînă, în timp ce se stă pe un scaunel. Mai practică este *răzătorea de porumb cu scaun* (fig. 12), la care muncitorul stă comod pe scaunul din spatele utilajului, trecînd știuletele peste răzătorea din față. Aceasta constă din opt șiruri a trei dinți de fier, ieșind dintr-o scîndură sau dintr-o tablă găurită, ale cărei ridicături metalice desprind boabele, asemănător cu felul de lucru al *răzătorei de sfeclă* (fig. 13). Numai că la această unealtă agricolă găurile ștanțate sînt mai late pentru a tăia sfecla mai repede. *Răzătorea de varză* conține fișii ștanțate de-a latul tablei, partea desprinsă servind drept cuțit pentru tăierea varzei (fig. 14). *Furcile pentru scos sfeclă* au doi colți trasi în părți (fig. 15) pentru a nu străpunge sfecla, iar pe umerii metalici deasupra colților se poate călca ușor cu piciorul.

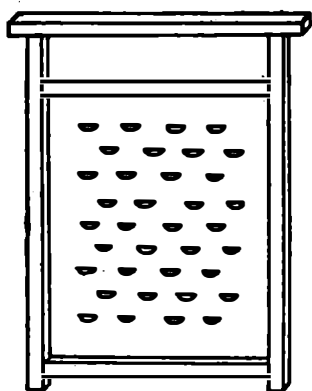

Fig. 12. Răzătoare de porumb cu scaun.

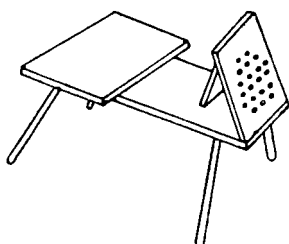

Fig. 13. Răzătoare de sfeclă.

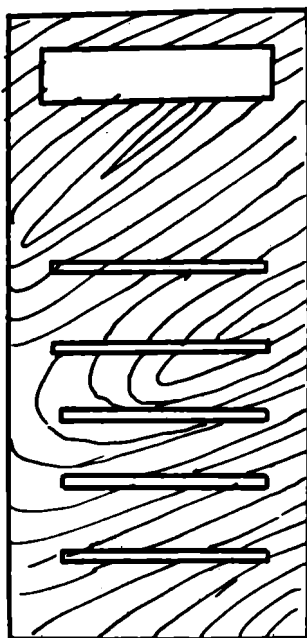

Fig. 14. Răzătoare de varză.

La măcinatul porumbului a servit o *rișniță manuală* (fig. 16). Modelul prezentat (din Grăniceri, jud. Arad) este fixat pe patru picioare de lemn, oblice. O piatră rotundă se învîrte cu ajutorul unui mîner într-o adîncitură a plăcii de lemn și macină boabele de porumb care se tornă printr-un orificiu în piatră. Urluiala se scurge printr-o încrestare laterală în recipientul așezat sub rișniță. Desigur că acest utilaj a satisfăcut numai nevoile imediate ale gospodăriei țărănești. Pe lângă el sînt atestate timp de secole mori plutitoare pe apă, mori de vînt și mori acționate de cai. Către sfîrșitul veacului al 19-lea au apărut în șesul Banatului primele mori cu aburi, înlocuite în secolul nostru de morile cu motoare Diesel.

Cînepa s-a cultivat încă din neolitic pe teritoriul țării noastre, dar populația a cules și cînepă sălbatică din pădure. Dacii au fost meșteri renumiți în prelucrarea cînepii. Unele metode tradiționale de prelucrare ale plantelor textile s-au păstrat pînă în zilele noastre¹⁴. Și în Banat cultivarea cînepii are tradiții îndelungate. Tocmai de aceea Curtea Veneză intenționa să o folosească drept factor de propășire financiară. Cu toate că la 23 mai 1772 s-a comunicat Administrației teritoriale din Timișoara că au fost aduși doi crescători de cînepă din Bologna cu sămînța necesară, spre a-i iniția pe toți supușii în cultivarea acestei plante textile¹⁵, țărani germani au folosit cînepa doar pentru nevoile propriei gospodării, rareori suprafețele cultivate cu cînepă au depășit 50 de hectare din ogoarele comunelor. Unelele folosite pentru prelucrarea cînepii sînt

¹⁴ I. Vlăduțu, *op. cit.*, p. 250.

¹⁵ A. Dammang, *op. cit.*, p. 29.

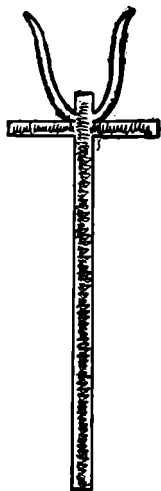

Fig. 15. Furcă
pentru scos
sfeclă.

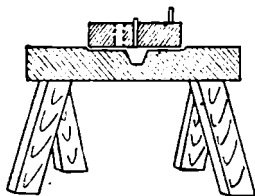

Fig. 16. Rișniță manuală.

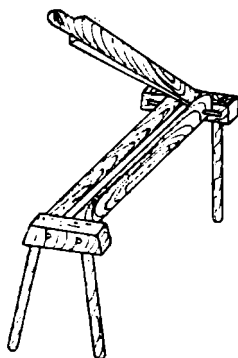

Fig. 17. Meliță cu o
limbă.

cele cunoscute și de țăranii români : *melița cu una sau două limbi* de lemn (fig. 17), *daracul manual*, rotund, cu dinți de fier (fig. 18) pentru pieptănatul firelor tocate, respectiv *daracul fixat pe masă* (fig. 19). Țăranii și-au prelucrat cînepa singuri, iar meșteșugarii satului au dărăcit firele în trei categorii după grosimea lor. Țesătorii și frînghierii au prelucrat această materie primă. De la începutul veacului al 20-lea au apărut torcătorii mecanice. Fabrica de cînepă din Biled prelucra încă de la sfîrșitul veacului trecut anual circa 200 de tone de fibre, lucrînd pînă astăzi cu capacități sporite. Alte fabrici de cînepă mai funcționau la Nădlac, Cărpiniș și Sînnicolau Mare.

Fig. 18. Darac rotund.

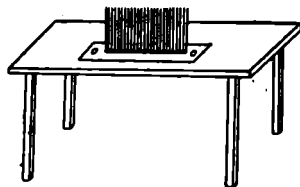

Fig. 19. Darac fixat pe
masă.

Fig. 20. Ac pen-
tru înșirat foi
de tutun.

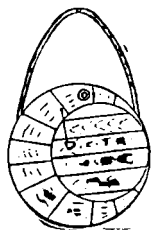

Fig. 21. Butoiș
de apă.

Inul s-a cultivat mai ales în satele aşezate la poalele Semenicultui. După tradiţiile orale, coloniştii germani au adus cu ei sămînţă de varză, sfeclă şi in. Pe lângă cartofi şi secară, inul era una din principalele plante cultivate la Gărina, Brebu Nou şi Lindenfeld. Femeile îl torc şi astăzi, iar bărbaţii ţes din firele obţinute pînze pentru obiectele portului, purtat încă în fiecare zi. Aproape fiecare casă avea războiul ei de ţesut la care se lucra îndeosebi iarna. La Gărina şi Sadova Veche a apărut o scenetă legată de obiceiurile agricole. Se reprezintă în cadrul sărbătorilor de carnaval, iar personajele redau muncile de cultivare a inului.

Şi *tutunul* are tradiţii îndelungate în agricultura Banatului. Călătorul Lazaro Spalanzani a văzut în 1786 pe aceste meleaguri lanuri de tutun, pe lângă pepeni, grîu, viţă de vie şi păşuni întinse¹⁶. În trecut s-a cultivat tutun în comunele Şagu şi Tisa Nouă (jud. Arad) şi în comunele timişene Sinpetru Mic, Vizejdia şi Şandra. Cultivatorii s-au folosit de un *ac metalic* plat, lung de circa 40 cm, cu un vîrf ascuţit şi cu celălalt găurit (fig. 20) pentru a străpunge frunzele de tutun, sortate după mărime, şi a le prinde pe sfori. Astfel frunzele s-au înşirat la uscat sub tavanul hambarelor. Tutunul fiind monopol de stat, cultivatorii au obţinut favorul de a fi scutiţi de serviciul militar.

Apa de băut s-a transportat la cîmp într-un *butoiaş de lemn* cu un conţinut de 10—15 litri, prevăzut cu o curea (fig. 21). Pe cîmp existau cîteva fîntîni şi în comunele de şes cu pămînt nisipos, în zona Sînnicolau Mare, Lovrin şi Jimbolia, specializate în legumicultură, a apărut un sistem dezvoltat de irigaţii. Începînd cu mijlocul veacului al 19-lea apa

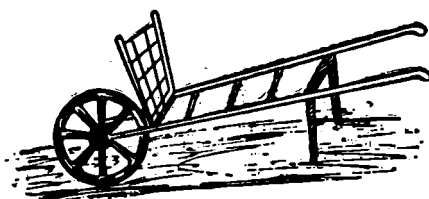

Fig. 22. Roabă.

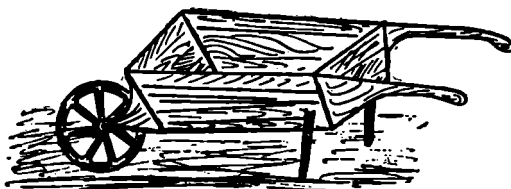

Fig. 23. Cărucior cu o roată în faţă.

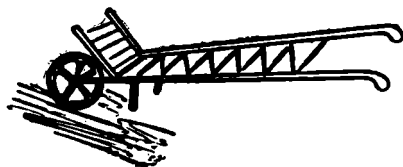

Fig. 24. Căruş pentru transportat saci.

¹⁶ E. Bacila, *Plantele medicinale în contextul medicinei bănăţene în secolele 18—20* (Comunicare la al III-lea Simpozion naţional de istoric agrară a României, Timişoara, 31.I—2.II.1974).

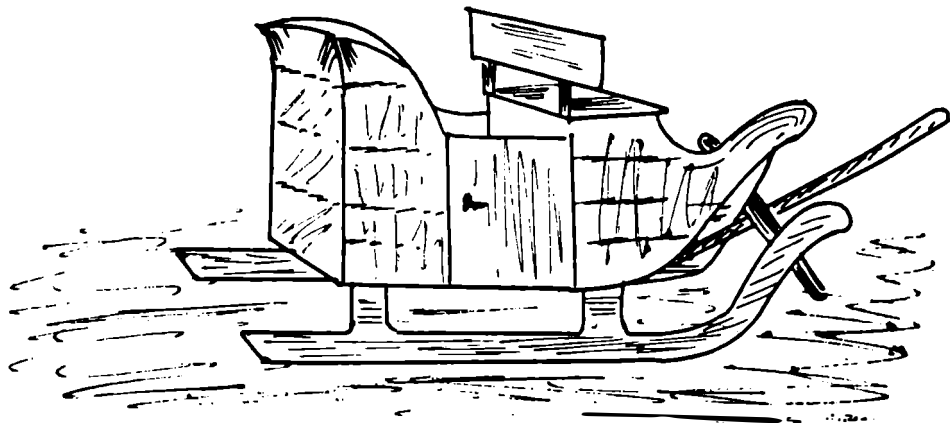

Fig. 25. Sanie trasă de cai.

s-a scos din puțuri cu un vîrtej acționat de cai, ulterior cu pompe, cu diferite tipuri de motoare. Legumicultorii au vîndut legumele timpurii pe piețele orașelor bănățene și chiar în orașe mai îndepărtate.

La transportul mranitei și a altor materiale mărunte în gospodărie servește *roaba cu ladă de scînduri* (fig. 22). Materialele mai mari se transportă cu un *cărucior, tot cu o roată în față*, cu două picioare în spate și două minere, dar fără ladă, denumit *Steinkarren* („cărucior pentru pietre”, fig. 23). Asemănător cu el e *căruțul pentru transportat saci la moară*, doar că picioarele căruțului se află aproape de roată, înlesnind încărcarea sacilor (fig. 24). Se folosește și un *căruț cu două roți mici în față și o rudă cu miner*. Transportul sacilor la moară s-a făcut pe zăpadă cu sania pe tălpici, trasă de cai (fig. 25). Tinerii au folosit-o pentru plimbări în zilele geroase de iarnă.

Animalul propriu-zis de tracțiune în Banat a fost mereu *calul*. Numai excepțional — în vremuri de restriște — s-au înhamat la căruță vaci, iar în fostele județe Caraș și Severin boi. Prin creșterea și încrucișarea unor cai buni de rasă : Nonius, Ghidran, de Lipizza și de Oldenburg s-a obținut un cal puternic de lucru, aclimatizat la dogoarea verilor bănățene ¹⁷. Gospodarul german a ținut mereu să aibă cai frumoși și îngrijiți. Pentru curățirea cailor s-au folosit perii sau *țesale* cu șiruri de dinți metalici (fig. 26).

Pînă la apariția separatorului centrifugal, smîntina s-a bătut într-un *bădîni* (putinei) de formă tronconică, alungită, acoperit cu un capac găurit. De capătul de jos al pisălogului e fixat un disc prevăzut cu orificii, prin care se poate strecura smîntina agitată (fig. 27). Untul obținut s-a presat în tiparnițe de 200 sau 250 de grame. Țăranii s-au organizat în asociații pentru valorificarea produselor lactate obținute.

Gospodinele și-au completat banii de menaj prin vînzarea ouălor de orătănii, mai ales de găini. Începînd cu sfîrșitul veacului trecut, asociațiile agrare bănățene au importat găini de rasă Orpington, Leghorn, Rhodeland și altele, înnobilînd rasele locale. Pentru a feri puii de orătăniile mari și de păsările răpitoare, țărancă le hrănește într-o ladă sau

¹⁷ A. Dammang, *op. cit.*, p. 99—100.

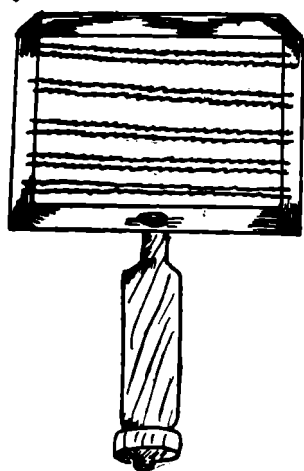

Fig. 26. Țesale cu dinți metalici.

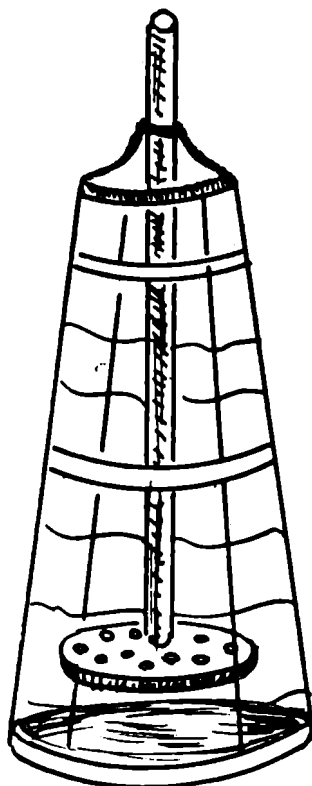

Fig. 27. Bădini pentru bătut smintină.

într-un coș *împletit rar* din nuiiele (fig. 28). Porumbeii se cresc în cuiburi instalate sub streșina casei sau în *porumbare* așezate în mijlocul curții, pe un stîlp înalt (fig. 29). Se cresc soiuri diferite de porumbei după mărime, formă și culoare.

Cu toate că cele mai bune vinuri se obțin în zonele tradiționale viticole, mai ales în cele deluroase, și viticultorii din multe alte comune bănățene obțin vinuri bune de masă. Țăranii germani, colonizați în veacul al 18-lea la Recaș, au găsit viță de vie pe holdele comunei, românii din satul învecinat Ianova îndeletnicindu-se și cu apicultura, comerțul cu lemne și viticultura¹⁸. Noii veniți puteau deci să continue o tradiție locală. La colonizarea comunei Teremia Mare, în 1770, fiecare din cele 123 de gospodării a primit pe lângă terenul pentru casă, ogoare, pajiște și pășune și 1,5 jugăre vie. În ciuda greutăților de la început, în 50 de ani la Teremia s-a dezvoltat o pomicultură și viticultură înfloritoare¹⁹. În zilele noastre, ferma viticolă din Teremia Mare e modernizată și, în mare parte mecanizată, încît multe scule și utilaje tradiționale formează nucleul muzeului viticol local, în curs de realizare.

¹⁸ J. Stitzl, *Aus der Vergangenheit und Gegenwart der Grossgemeinde Rekašch*, Timișoara, 1924, p. 25, 31.

¹⁹ J. Hunyár, *Monographie der Orts-Gemeinde Nagy-Teremia (Marienfeld)*, Kikinda, 1902, p. 6—10.

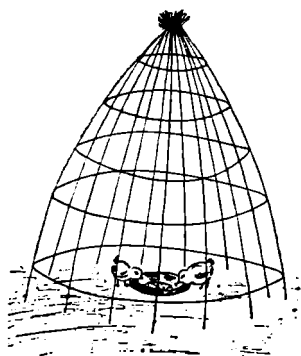

Fig. 28. Coș împletit rar pentru pui.

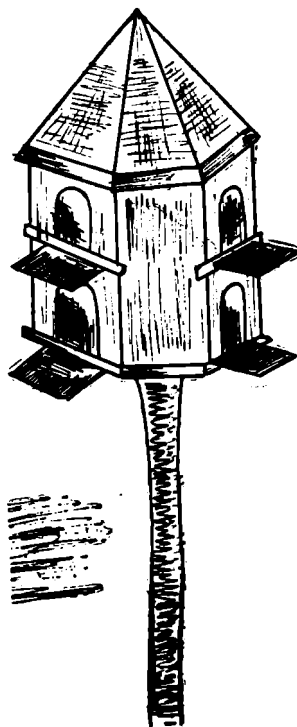

Fig. 29. Porumbar pe un stîlp în curte.

După anul 1880 s-a răspândit în Banat filoxera, distrugînd multe vii. Pentru refacerea viticulturii, asociațiile agrare au procurat soiuri de viță europene, altoite pe portaltol rezistent american, de exemplu *Riparia portalis*. Prin anii 1890 a apărut *peronospora*²⁰. Ca măsură de apărare, vița de vie s-a stropit cu soluție de piatră-vinată (sulfat de cupru) cu un *șpriț manual*, purtat pe spate. Soluția se pompează cu o pîrghie într-un furtun și un pulverizator o împrăstie peste vița de vie (fig. 30). Unele comune (exemplu Comloșul Mic) și-au procurat un *șpriț* comun, împrumutat pe rînd la toți viticultorii. *Vermorelul*, un model mai recent, se fixează de asemenea cu niște curele pe spate. *Stropitoarea mecanizată*, cu trei furtunuri de fiecare parte, e așezată pe un cadru de căruță. De la tracțiunea animală s-a trecut la cea mecanică.

În pomicultură și viticultură se folosește *cușitul de altoit* (cosorul, fig. 31), *foarfeca pentru vie* (fig. 32) și *ferăstrăul cu mîner și lamă liberă* (fig. 33), denumită „coadă de vulpe“, după germanul *Fuchsschwanz*. Vița de vie, îngropată peste iarnă, s-a scos la începutul primăverii cu o *furcă specială de dezgropat* corzi de viță, avînd cei doi colți îndoiți în jos (fig. 34).

În trecut strugurii de vin s-au pisat în putini cu picioarele sau cu maiul. Putina avea fund dublu, cel de sus fiind găurit. În alte tipuri de putini strugurii s-au ținut în timpul pisatului într-un sac, pentru a opri ciorchinii storși. La Bacova și în zona viticolă învecinată s-a folosit un

²⁰ P. Pink, *op. cit.*, p. 3, 13.

Fig. 30. Șprîț de vic manual.

Fig. 31. Cuțit de altoit.

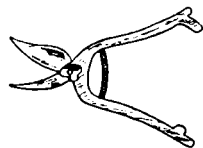

Fig. 32. Foarfecă pentru vic.

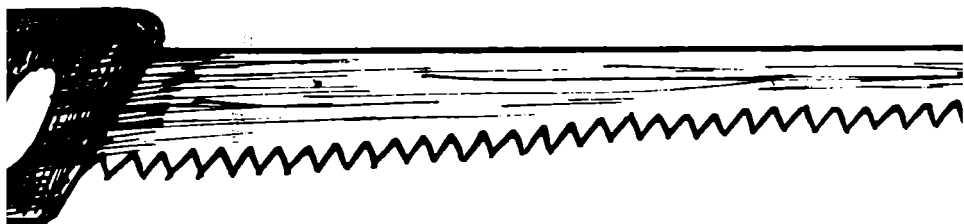

Fig. 33. Ferăstrăul „coadă de vulpe”.

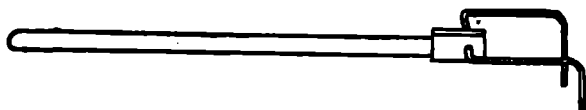

Fig. 34. Furcă de dezgropat viță de vic.

utilaj special pentru desfăcutul boabelor de strugure de pe ciorchine. Într-o ladă vibratoare se afla o sită ce oprea numai ciorchinii, pe cînd boabele au căzut prin orificii. Înaintea mecanizării lucrărilor în viticultură, la sfărîmatul boabelor de strugure s-a folosit o *moară manuală de măcinat struguri* (fig. 35) în care strugurii se sfarmă într-o pilnie cu două valțuri. Acestea sînt acționate de un volan, printr-un sistem de roți dințate. Strugurii măcinați și mustul se adună într-o puțină.

Strugurii sfărîmați sînt apoi presăți în teascuri. Primele *teascuri*, în *întregime din lemn*, au fost dreptunghiulare. Cele două fusuri apasă scînduri puternice pe boabele de strugure. Mustul se scurge printr-o vrană în bădinele pregătite (fig. 36). Ulterior s-au fabricat *teascuri circulare*, mai rezistente, cu inele și cu fus de fier (fig. 37). Aceste teascuri sînt mult mai simple decît cele vechi și corespund mai bine cerințelor viticultorului care își valorifică strugurii crescuți pe lîngă casă. Desigur, fermele viticole sînt înzestrate cu prese complet mecanizate.

Vinul se mută dintr-un butoi în altul cu un furtun de cauciuc. Cînd se scoate puțin vin pentru consum, se folosește *trăgaciul din sticlă* sau,

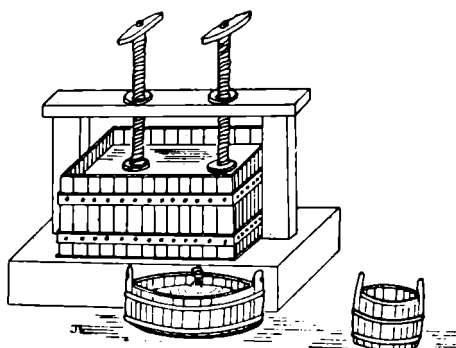
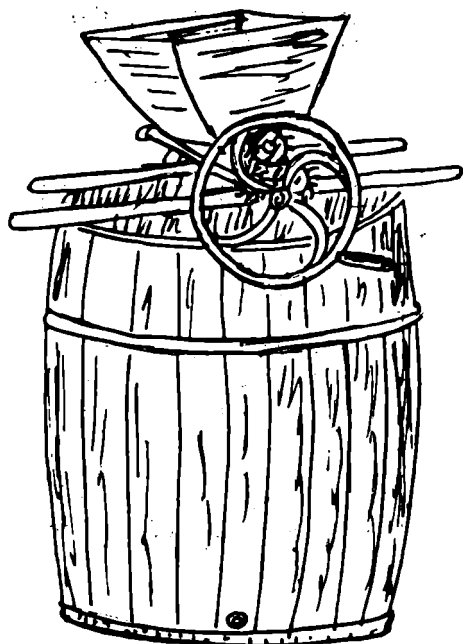

Fig. 35. Moară manuală de măcinat struguri. Fig. 36. Tease dreptunghilar din lemn.

mai vechi, *trăgace* confecționate dintr-un soi de dovleac alungit, cu vîrf ascuțit, *Lagenaria vulgaris* (fig. 38).

Printre obiceiurile legate de viticultură se remarcă „balul strugurilor“. Această serbare se ține în toate zonele viticole după culesul viei, în trecut în sala de joc a comunei, iar azi în căminul cultural, împodobit cu ghirlande de struguri, uneori și cu sticlute de vin (Teremia Mare), știuleți de porumb, morcovi și alte legume. La balul strugurilor de la Aradul Nou, primele trei perechi duc la paradă cite o coroană împodobită cu ciorchini de struguri, scoase mai tîrziu la licitație. În timpul dan-

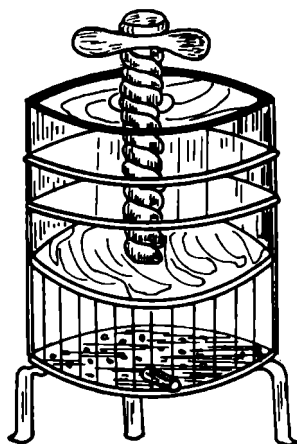

Fig. 37. Tease circular.

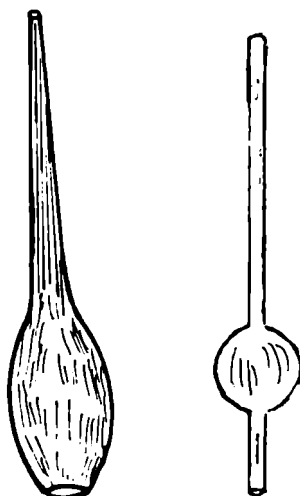

Fig. 38. Trăgace pentru vin.

sului perechile încearcă să se salte cît mai sus pentru a-și lua cîte ceva din fructele legate de sfoară. Cei prinși de „paznicii de vie“ — mai ales pompieri voluntari ai satului — sînt puși să plătească o amendă. Banii revin asociației comunale care organizează serbarea culesului viei.

LANDWIRTSCHAETLICHE WERKZEUGE UND GERÄTE BEI DEN DEUTSCHEN DES BANATS

ZUSAMMENFASSUNG

Ausgehend von den wirtschaftlichen Voraussetzungen untersucht die vorliegende Arbeit die herkömmlichen Werkzeuge und Geräte, die von der Banater deutschen Bevölkerung in der Feldbearbeitung, im Getreidebau, in der Bearbeitung von Textilpflanzen, im Gemüsebau, in der Viehzucht und im Weinbau verwendet wurden.

Zugleich wird einschlägiges Brauchtum aufgezeigt und auf Einflüsse aus dem Wirtschaftsleben der rumänischen Bevölkerung hingewiesen.